

І. В. Лецух

Інструменти детінізації діяльності у секторі фінансових послуг

Названо фундаментальні основи поширення тіньових відносин у секторі фінансових послуг. Охарактеризовано три види тіньових відносин у ньому: прихована, неформальна та нелегальна діяльність. Названо загрози та ризики соціально-економічному розвитку держави, її фінансовій безпеці внаслідок тіннізації відносин у секторі фінансових послуг. Установлено основні форми прояву тіньових відносин у секторі фінансових послуг (здійснення тіньових операцій із готівковими коштами; отримання неконтрольованих прибутків за допомогою платіжних систем і платіжних карток; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; здійснення тіньових операцій з цінними паперами) та обґрунтовано інструменти їх детінізації. Наголошено, що принципами детінізації відносин у фінансовому секторі мають стати системність (ключовий принцип), соціальна відповідальність бізнесу у секторі фінансових послуг, об'єктивність, детермінізм, узгодженість, прозорість. Аргументовано, що одним з найважливіших інструментів детінізації відносин на ринку фінансових послуг, зокрема в частині протидії нелегальній діяльності, є фінансовий моніторинг. Названо пріоритети протидії використанню офшорних юрисдикцій для уникнення оподаткування підприємствами сектору фінансових послуг, які передбачають реалізацію заходів організаційно-інформаційного, бюджетно-фіскального та фінансово-економічного характеру.

Ключові слова: тіньова економіка, тіньова діяльність, детінізація, сектор фінансових послуг, офшорна юрисдикція, безготівкові розрахунки.

Постановка проблеми. У вересні 2020 р. Указом Президента України № 392/2020 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України». У п. 53 зазначеного документа регламентовано, що «для гарантування достатку й безпеки громадян потрібні ресурси, які при залученні та ефективному використанні зовнішніх джерел можуть забезпечити стале і динамічне економічне зростання. Для цього необхідно розвивати ринкову конкуренцію, забезпечити демонополізацію економіки та детінізацію господарських відносин...» [1]. Однак у розробленому на виконання зазначеної стратегії проекті «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року» жодним чином не відображені напрями реалізації державної політики із системної детінізації економіки України. Але ж саме тіньову економіку визначено серед ключових глобальних ризиків найближчого майбутнього [2], а її рівень в Україні впродовж останніх десяти років становить третину ВВП (коливається в межах від 38% ВВП у 2014 р. до 29% ВВП у 2019 р.). За попередніми розрахунками Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, рівень тіньової економіки у січні-березні 2020 р. сягнув 31% обсягу офіційного ВВП. Міжнародний валютний фонд, згідно з оприлюдненими в січні 2018 р. даними, оцінив розмір тіньового сектору в структурі економіки України в 44,8% ВВП [3]. Натомість у розвинених країнах тіньова економіка становить, за різними оцінками, 12-16% ВВП, у країнах, що розвиваються, – 23-25% ВВП [4-6].

Водночас, як зазначають у Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [7], досвід попередніх криз свідчить про очікування подальшого збільшення рівня тіньової економіки, адже сьогодні в умовах значної невизначеності через поширення пандемії COVID-19 бізнес прагнучиме й надалі зменшувати ризики втрати ресурсів. Отже, завдання щодо пошуку шляхів детінізації економіки України продовжує залишатися актуальним.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній економічній літературі наукові дослідження щодо подолання поширення тіньової діяльності переважно

здійснюються з позиції «тіньова діяльність – загроза соціально-економічному розвитку України» (праці З. Варналія [8], І. Гришкової [9], С. Баранова [10], О. Подмазко [11], Т. Приступи [12] та ін.).

Деяко менш поширеними є дослідження тіньової економіки та шляхів її детінізації, наприклад, у контексті забезпечення економічної безпеки України. Цей аспект розглядається, зокрема, у працях О. Гудзенко [13], П. Дадашової [14], І. Маркіної [15], Т. Момот [16] та ін.

Окремої уваги заслуговують напрацювання колективу авторів [17], які назвали детінізацію національної економіки одним з найважливіших чинників забезпечення високого рівня національної безпеки та запропонували концептуальні підходи до формування національної доктрини детінізації економіки – державного документа стратегічного значення, який містив би сукупність наукових принципів, пріоритетів і механізмів вирішення завдань детінізації, у контексті забезпечення високого рівня національної безпеки.

Прикладні аспекти детінізації сектору фінансових послуг в Україні досліджені ще менше. Водночас, за підрахунками іноземних дослідників [18], у 2018 р. тіньові банківські активи в Євросоні досягли майже 34,5 трлн євро, що становить понад 40% активів фінансового сектору. Цікаво, що загальний обсяг тіньових банківських активів зріс у понад два рази за період 2000-2008 рр., а також у 2009-2018 рр. Щодо основних структурних компонентів фінансової системи в країнах Центральної та Східної Європи, то дослідження [19] вказують, що частка тіньових активів фінансових установ у загальних активах фінансових систем зазначених країн коливається в межах 6-21% (окрім Угорщини, де відповідний показник становить 54%). Понад половину загальних активів національної фінансової системи становлять тіньові активи в Ірландії та Нідерландах, а також на Кіпрі та Мальті. А в Люксембурзі відповідний показник становить понад 90% [20].

Метою статті є обґрунтування інструментів детінізації відносин у секторі фінансових послуг.

Основні результати дослідження. На відміну від чинної Стратегії національної безпеки України, де напрями реалізації державної політики із системної детінізації економіки країни, на жаль, не відображені, у чинному до липня 2018 р. Законі України «Про основи національної безпеки України» [21] зазначалося, що тінізація національної економіки є однією з основних сучасних загроз національній безпеці України та стабільності в суспільстві (ст. 7). А основні напрями державної політики з питань національної безпеки України включали, зокрема, «подолання тінізації економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси» (ст. 8).

Тіньова діяльність залишається чи не основною загрозою функціонуванню сектору фінансових послуг, де фундаментальними основами її поширення є:

- 1) економічна, геополітична й соціальна нестабільність у країні;
- 2) перманентно високий рівень корупції;
- 3) недосконалість ринкових відносин, що проявляється в суперечливому та стихійному їх спрямуванні, олігархізації економічних відносин на державному рівні;
- 4) відсутність усталених норм і правил економічної діяльності, постійні їх зміни та невідповідність вимогам часу.

Тіньову діяльність у секторі фінансових послуг умовно можна поділити на три види [22-23]:

- 1) прихована – законна економічна діяльність, яка приховується або применшується з метою ухиляння від сплати податків;
- 2) неформальна – діяльність, яка не реєструється, а отже, не підлягає оподаткуванню;
- 3) нелегальна – діяльність, заборонена законом (привласнення, розтрата

майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; хабарництво, одержання неправомірної вигоди тощо).

Прихована діяльність на ринку фінансових послуг пов'язана здебільшого з ухилянням від оподаткування (свідоме приховування/заниження прибутків, отриманих від ведення бізнесу у сфері надання фінансових послуг). Перелік інструментів уникнення оподаткування в Україні не надто відрізняється від інших країн світу та включає [24]: контрабанду (маніпуляція з митною вартістю товарів; перерваний транзит; пряма контрабанда); розкрадання податку на додану вартість (незаконне відшкодування ПДВ з бюджету при експорті; фіктивне підприємництво (так звані «карусельні» схеми); контрафакт; переміщення прибутку до «податкових гаваней» («офшорів»); викривлення бази оподаткування (приховування обсягів продажу); зловживання податковими пільгами та преференціями; неофіційне підприємництво та індивідуальну економічну діяльність без реєстрації. Водночас українській економіці притаманні і певні нетипові схеми ухилення від оподаткування. Насамперед це індустрія «конвертаційних центрів» – майданчиків, на яких широке коло великих і середніх підприємств, що не мають прямого доступу до великомасштабних схем уникнення оподаткування за допомогою зовнішньоекономічних транзакцій, отримують можливість уникати сплати основних податків, незважаючи на ведення обліку [25].

Суб'єктами неформальної діяльності на ринку фінансових послуг можуть бути наймані працівники, які вимушені здійснювати діяльність, що не реєструється, приховувати додаткові прибутки, зокрема через високе навантаження на фонд оплати праці (зазначена діяльність значною мірою пов'язана й з тінізацією ринку праці загалом як первинної ланки тіньової економіки), а також домогосподарства, які здійснюють між собою передання певних коштів та інших матеріальних цінностей неофіційними (неформальними) каналами (здебільшого такі операції пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення та здійснюються домогосподарствами з-за кордону на користь вітчизняних домогосподарств) [26].

Натомість тіньова нелегальна (протиправна) діяльність у секторі фінансових послуг здебільшого пов'язана з нелегальною конвертацією грошових коштів різними методами та інструментами. За даними Державної служби фінансового моніторингу України, найбільш ризиковими секторами економіки країни щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (далі – ВД), є сектор операцій з нерухомістю та сектор небанківських фінансових установ (у частині надання ними фінансових послуг щодо переказу коштів). Зокрема, характер послуг, що надаються останніми, несе високий ризик ВД унаслідок [24]:

- можливості проводити операції анонімно (без проведення ідентифікації клієнтів);
- швидкості і простоти переказу коштів;
- широкого географічного охоплення, що часто включає й регіони високого ризику;
- можливості онлайн-доступу до послуг;
- використання дистанційних каналів доступу до готівкових коштів (платіжні термінали).

Небанківські фінансові установи здебільшого здійснюють великі обсяги миттєвих готівкових переказів на незначні суми. Підвищення ризиків ВД обумовлює й той факт, що зазначені організації, як правило, надають перевагу одноразовим операціям, а не розбудові наявної клієнтської бази [24]. Тіньова діяльність небанківських фінансових установ із ВД здійснюється за допомогою різних інструментів, найпоширенішими з яких є дроблення платежів і використання третіх («підставних») осіб. Крім того, частим явищем є невідповідність суті діяльності клієнта зазначеної установи й платежів, які здійснюються з його рахунку.

Другу позицію за рівнем ризиковості щодо здійснення операцій з ВД (розділяючи їх із секторами страхових та юридичних послуг, а також сектором проведення лотерей та азартних ігор, зокрема казино та електронних (віртуальних) казино) [24]

посідає банківський сектор, що зумовлено, зокрема, активним розвитком послуг онлайн-банкінгу (велика кількість онлайн-транзакцій і електронних платежів), через що знижується взаємодія (особистий контакт) між банками та їхніми клієнтами, зокрема в частині ідентифікації та верифікації клієнтів. Слід зазначити, що кількість клієнтів, частота здійснення транзакцій, а також їхні обсяги є дуже високими та часто можуть бути складними та транснаціональними (зокрема за участю юрисдикцій високого ризику), що ускладнює відстеження джерела походження та руху коштів. Найбільш ризиковими банківськими операціями з точки зору тіньової діяльності з ВД є такі [27]: видача готівки з рахунків клієнтів; приймання та/або виплата переказу готівкою без відкриття рахунку; транскордонні перекази, відправлені з та/або в Україну; внутрішньодержавні перекази; операції з цінними паперами.

Тінізація діяльності на ринку фінансових послуг чинить низку загроз і ризиків соціально-економічному розвитку держави, її фінансовій безпеці. Тому актуальним завданням фінансової політики є аналіз і визначення шляхів детінізації фінансового сектору шляхом мінімізації протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, удосконалення засобів моніторингу та нагляду за грошовими потоками банків і небанківських фінансових установ, запровадження жорсткіших правил щодо готівкових транзакцій тощо (рис. 1).

Отже, ключовим принципом детінізації відносин у фінансовому секторі має стати принцип системності. До інших принципів ми відносимо:

- 1) принцип соціальної відповідальності бізнесу в секторі фінансових послуг;
- 2) об'єктивність – урахування під час розроблення найважливіших напрямів державної політики детінізації усіх можливих чинників, які впливають на кількісні та якісні показники економічної діяльності на ринку фінансових послуг;
- 3) принцип детермінізму, тобто встановлення та врахування причинно-наслідкових зв'язків для визначення напрямів детінізації діяльності в секторі фінансових послуг;
- 4) принцип узгодженості. Рішення, які стосуються проблем детінізації сектору фінансових послуг, мають бути узгоджені з ширшим у державному масштабі комплексом принципів і рішень, що є основою сталого соціально-економічного розвитку держави, та відповідати єдиній меті – покращення добробуту громадян країни, підвищення рівня їхньої життєдіяльності;
- 5) принцип прозорості – полягає в нормативному врегулюванні процедур діяльності органів державної влади та дотриманні цих процедур у повсякденній діяльності.

Одним з найважливіших інструментів детінізації відносин на ринку фінансових послуг є фінансовий моніторинг – сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [28].

Діючи відповідно до Міжнародних стандартів з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення (Стандарти FATF), банки і небанківські фінансові установи під час здійснення фінансового моніторингу перевіряють клієнтів та аналізують їхні фінансові операції. У разі виявлення підозрілих операцій інформують Державну службу фінансового моніторингу та відповідні правоохоронні органи України.

У квітні 2020 р. набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (так званий «Закон про фінмоніторинг»). Новий закон значно удосконалює процедуру фінансового моніторингу та приводить її у відповідність зі стандартами фінансового моніторингу відповідно до актуальних світових та європейських норм. Але він все ж не позбавлений певних дискусійних моментів, зокрема щодо:

Інструменти детінізації діяльності у секторі фінансових послуг

Рис. 1. Форми прояву, види тіньової діяльності в секторі фінансових послуг та інструменти його детінізації

Джерело: складено автором.

1. Підходів до роботи з публічними діячами. Наприклад, згідно з чинним законом, статус «публічного діяча» є позитивним і не обмежується трьома роками, як це регламентувалося відповідним попереднім законом. Утім, чинним

законом встановлено високий ступінь ризику виключно щодо фінансових операцій з іноземними публічними діячами. Але в сучасних умовах симбіозу тіньової діяльності в секторі фінансових послуг з владними структурами² вважаємо доцільним внести зміни до п. 5 ст. 7 закону та зобов'язати суб'єктів первинного фінансового моніторингу встановлювати високий ступінь ризику ділових відносин стосовно клієнтів-національних публічних діячів.

2. Фінансового моніторингу операцій з віртуальними активами. Відповідно до закону, під перевірку будуть підпадати суб'єкти, які здійснюють платежі у криптовалютах на суму понад 30 тис. грн в еквіваленті. Вони мають одноразово надати вичерпну інформацію про походження і призначення своїх віртуальних активів біржі, обміннику, банку або компанії, через яку регулярно здійснюють операції. Якщо у процесі здійснення моніторингу будуть встановлені незаконно здобуті кошти, криптогаманці підлягають блокуванню, а незаконно здобуті кошти – вилученню. Проте законом не передбачений механізм зупинення незаконних операцій з криптовалютою. Щобільше, сьогодні в Україні взагалі не визначена правова природа віртуальних активів, адже законодавство у сфері регулювання обігу віртуальних активів досі відсутнє. Перші кроки в його формуванні були здійснені у II кварталі 2020 р., проте через наявність у ньому значної кількості зауважень з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку станом на початок II кварталу 2021 р. законопроект так і не був прийнятим.

В Україні ринок віртуальних активів фактично вже є сформованим та існує, за різними оцінками, протягом приблизно п'яти років. Однак він досі повністю знаходиться поза межами правового поля держави. Подальший розвиток крипторинку без належного правового регулювання може підвищити рівень тінізації сектору фінансових послуг. Тому, на нашу думку, прийняття законодавства у сфері регулювання обігу віртуальних активів є надважливим кроком для української економіки. Учасники вітчизняного ринку криптовалюти мають отримати можливість користуватися банківськими послугами, сплачувати податки з отриманих доходів і розраховувати на юридичний захист у судах у разі порушення їхніх прав.

3. Відповідальності суб'єкта первинного фінансового моніторингу перед клієнтом. Закон про фінмоніторинг регламентує, що суб'єкти фінансового моніторингу, посадові особи та інші працівники не несуть відповідальності за шкоду, заподіяну юридичним і фізичним особам у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків під час проведення фінансового моніторингу, якщо вони діяли в межах завдань, обов'язків та у спосіб, що передбачені згаданим вище законом (п. 3 ст. 35). Водночас далі (п. 4 ст. 35) зазначається, що шкода, заподіяна юридичній або фізичній особі незаконними діями державних органів внаслідок здійснення ними державного фінансового моніторингу, відшкодовується з державного бюджету в установленому законодавством порядку. Отже, вважаємо доцільним доопрацювати закон у частині чіткої регламентації відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, процедури відновлення прав і законних інтересів власників коштів, зокрема шляхом чіткої регламентації дій контролюючого органу, які вважаються перевищенням службових повноважень. Це дозволить сформувати для клієнтів фінансових установ юридичні основи для захисту їхніх прав в судах у разі виникнення спірних питань у відносинах «суб'єкт первинного фінансового моніторингу – клієнт».

Натомість однозначно прогресивним у контексті детінізації дрібних фінансових операцій, на наш погляд, є положення закону щодо грошових переказів фізичних

2 За даними Державної служби фінансового моніторингу України, у 2018 р. з 420 матеріалів щодо протиправних фінансових операцій, пов'язаних з діяльністю «конвертаційних» центрів і підприємств з ознаками фіктивності, задіяних у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фігурантами 53,6% матеріалів були державні службовці різного рангу, 18,6% – члени уряду, 6,7% – депутати парламенту [23].

осіб поза системою онлайн-банкінгу. Зокрема, фінансова операція без ідентифікації особи розміром понад 5 тис. грн буде неможлива, наприклад, для переказів грошей українцями з-за кордону. З одного боку, це дозволить знизити обсяги готівки поза банками³, а з іншого – поповнити дохідну частину державного бюджету, адже в разі ідентифікації особи для здійснення переказів потрібно сплатити відповідні податки.

Важливим інструментом детінізації ринку фінансових послуг в Україні є імплементація міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією CRS (Common Reporting Standards; станом на 01.01.2021 р. до нього приєдналися 110 юрисдикцій, зокрема країни-сусіди: Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина [29]). Зазначений стандарт регламентує процедуру міжнародного автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки в податкових цілях, тобто зобов'язує банки, інші фінансові установи (кредитні спілки, макрофінансові організації, інвестиційні структури, деякі види страхових компаній, брокерів, депозитаріїв цінних паперів) передавати податковим органам інформацію [30]:

- про рахунки фізичних осіб країн-учасниць, якщо власник рахунку є податковим резидентом юрисдикції, з якої здійснюється автоматичний обмін інформацією (так звані підзвітні особи – Reportable Person);
- про рахунки компаній, фондів, трастів, якщо компанія контролюється одним чи кількома підзвітними особами або оперує доходами з пасивних джерел (роялті, дивіденди, відсотки) або контролюється так званою пасивною нефінансовою структурою (Passive Non-Financial Entity).

Водночас головним індикатором для обміну податковою інформацією є саме резидентність підзвітної особи, а не його громадянство (для фізичних осіб).

Імплементація Україною міжнародного стандарту CRS дозволить вітчизняним податковим органами отримувати та опрацьовувати інформацію про залишки на рахунках в іноземних банках і отримані доходи (зокрема відсотки за депозитами) фізичними особами – податковими резидентами України задля належного декларування зазначених коштів і оподаткування їх в Україні. Однак, аби Україна приєдналася до міжнародної мережі багатостороннього автоматичного обміну інформацією, потрібно:

- 1) удосконалити нормативно-правове забезпечення щодо:
 - спрощення порядку розкриття банківської таємниці (для розширення можливостей податковим органам отримати доступ до рахунків фізичних осіб);
 - форми та порядку подання звітності, переліку підзвітних фінансових установ і правил ідентифікації підзвітних рахунків;
- 2) подбати про організаційно-технічний супровід процедури автоматичного обміну інформацією, зокрема в частині забезпечення стандартів конфіденційності, захисту та належного використання даних у процесі обміну інформацією з компетентними органами зарубіжних країн.

Важливими інструментами детінізації діяльності в секторі фінансових послуг є перехід на безготівкову форму розрахунків між суб'єктами економіки і, відповідно, розвиток інфраструктури здійснення безготівкових платежів. Адже дослідження в європейських країнах підтверджують, що збільшення частки безготівкових платежів на 100% сприяє зменшенню рівня тіньової економіки на 0,6-3,7% ВВП, а доходи державного бюджету можуть зрости на 0,1-0,8% ВВП. Отже, завдяки зниженню обсягів тіньової економіки, зокрема шляхом зменшення в обігу готівкового ресурсу, зростатиме і загальний рівень економіки нашої країни. Адже безготівкові кошти залишатимуться в економіці, а отже, будуть працювати на її розвиток. Зокрема, опосередковано це сприятиме зниженню вартості кредитування населення та бізнесу, подальшому прогресу валютної лібералізації. Від прозорого

3 За даними Національного банку України, у 2018 р. готівкова тіньова економіка в Україні становила 19,7% обсягу ВВП (702 млрд грн).

ведення бізнесу зростатиме також база оподаткування, тобто відбудеться зростання надходжень до державного бюджету [36]. Як зазначають експерти [36], найбільший потенціал у розвитку безготівкових платежів наразі криється в заохоченні до них суб'єктів господарювання, насамперед малого та мікропідприємництва, зокрема через здешевлення для них платіжної інфраструктури.

Згідно з дослідженнями Mastercard SME Monitor [37], сьогодні лише 38% МСБ в Україні надають можливість безготівкової оплати клієнтам (відповідний середній показник в ЄС – 62%), а решта 62% підприємств працюють лише з готівкою. До того ж 40% респондентів-представників МСБ, які мають платіжні термінали, зазначають, що переважна частка розрахунків (понад 80%) все ж здійснюється в готівковій формі. Для порівняння, лідерами за рівнем терміналізації МСБ є Чехія, Греція, Польща та Словаччина, де в середньому 75% підприємств мають опцію безготівкових розрахунків. У Греції, зокрема, високі показники пояснюються тим, що терміналізація МСБ є обов'язковою згідно з вимогами місцевого законодавства [38].

За даними Європейського центрального банку, у 2019 р. в Україні на 1 млн громадян припадало 6,2 тис. POS-терміналів, тоді як, наприклад, на Кіпрі – 32,6 тис. од., у Польщі – 23,6 тис. од., Чехії – 19,7 тис. од., а в Австрії – 17,8 тис. од. Відповідний середній показник для країн Центральної та Східної Європи – 17,9 тис. POS-терміналів [39]. Отже, важливим завданням для Національного банку України в контексті розвитку інфраструктури для безготівкових розрахунків має стати розширення сфери застосування таких розрахунків і поліпшення платіжної інфраструктури. На нашу думку, в Україні значним потенціалом у цьому контексті володіють малі містечка та селища.

Чинником детінізації сектору фінансових послуг є також підвищення рівня фінансової інклюзії та фінансової грамотності населення. На існування залежності між зазначеними категоріями вказують дослідження низки іноземних науковців. Зокрема, D. H. Enste (2018 р.) емпірично довів, що зростання доступу та використання фінансових продуктів і послуг, сприяння участі населення в прийнятті державних рішень, розширення елементів прямої демократії є вагомими чинниками зменшення тіньової економіки в країні.

Результати низки досліджень рівня фінансової інклюзії та фінансової грамотності населення України засвідчили [40-41]:

- за рівнем фінансової грамотності Україна відстає від провідних країн – індекс фінансової грамотності, обчислений за методикою ОЕСР, в Україні у 2018 р. становить 11,6 п., а, наприклад, у Франції – 14,9 п. (лідер рейтингу), Норвегії – 14,6 п., Фінляндії – 14,8 п.;
- українці уникають розмов про особисті фінанси та методи управління ними;
- більшість українців орієнтовані на витрачання грошей у поточному періоді, схильні більше витрачати, ніж заощаджувати;
- в Україні спостерігається низький рівень користування фінансовими послугами та продуктами: 40% населення за останні два роки не користувались жодними фінансовими послугами або продуктами;
- існує високий суспільний запит на підвищення фінансової грамотності.

Ураховуючи результати досліджень [40], згідно з якими менш фінансово грамотними є молоді люди віком 18-24 роки, а також особи з нижчим доходом, без вищої освіти, а також ті, що проживають у селах і малих містечках, вважаємо, саме ці категорії населення варто першочергово залучати до заходів з підвищення фінансової грамотності. Найбільш перспективними сегментами у цьому контексті, на нашу думку, є студенти та молоді сім'ї.

Водночас слід пам'ятати, що основним національним ризиком для соціально-економічного розвитку України, передумовою і наслідком функціонування тіньової економіки в країні є корупція. На це, зокрема, вказують у Комітеті експертів Ради Європи з оцінювання заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (Moneyval) [42]. Суб'єкти корупційних діянь – одні з основних

споживачів послуг з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і водночас неодмінні учасники більшості схем «відмивання». Отже, без радикального зниження рівня корупції заходи щодо детінізації національної економіки, запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, не дадуть очікуваного ефекту.

Висновки. Реальна детінізація відносин у секторі фінансових послуг може відбутися за умови, по-перше, зменшення витратності та зростання ефективності легальної діяльності як у досліджуваному секторі, так і в економіці загалом, а по-друге, створення паритетних умов для функціонування бізнесу у фінансовій сфері. Першочерговим завданням у цьому контексті має стати послаблення фіскального тиску на легальну економіку як мотиву для переведення тіньових операцій у легальне / правове поле. Вітчизняні реформи у секторі фінансових послуг мають всебічно мотивувати бізнес до легальної діяльності шляхом підвищення ефективності фінансового моніторингу; розвитку інфраструктури здійснення безготівкових платежів; запровадження єдиного державного реєстру виданих векселів; посилення контролю над витоком капіталів за межі України, а також унеможливлення або принаймні підвищення ризиків і витрат за здійснення тіньової діяльності.

Крім того, Україна має віднайти механізми стимулювання усвідомлення всіма суб'єктами фінансового ринку наслідків тінізації своєї діяльності для національної фінансової сфери.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Президент України*: сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
2. The Global Risks Report 2016. 11 th ed. 103 p. *World Economic Forum*: Website. 2016. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report2016>
3. Васильців Т., Гудзювата О. Інструменти детінізації грошово-кредитного сектору в системі забезпечення фінансової безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 4. С. 95-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_4_19
4. Дяченко О. Масштаби та структура тіньової економіки в світі та причини її виникнення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*: зб. наук. пр. 2018. № 2. С. 68-75. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/2101>
5. Enste D. H. The shadow economy in industrial countries. *IZA World of Labor*: Website. 2018. DOI: <https://doi.org/10.15185/izawol.127.v2>
6. Schneider F., Raczkowski K., Mróz B. Shadow economy and tax evasion in the EU. *Journal of Money Laundering Control*. 2015. Vol. 18(1). Pp. 34-51. DOI: <https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2014-0027>
7. Рівень тіньової економіки в Україні перевищив 30%. *Фінансовий клуб*: сайт. 24.09.2020. URL: <https://finclub.net/ua/news/riven-tinovoi-ekonomiky-v-ukraini-perevshchiv-30protsent.html>
8. Варналій З. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 1. С. 46-55.
9. Гришова І., Дяченко О. Стратегія державної політики в сфері детінізації економіки України. *Право та державне управління*: зб. наук. пр. 2016. № 4(25). С. 212-218.
10. Баранов С. Шляхи детінізації економічних процесів. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 7-8. С. 56-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_7-8_9
11. Подмазко О. Формування політики детінізації національної економіки: принципи, цілі, завдання. *Економічний простір*: зб. наук. пр. 2014. № 87. С. 123-132.
12. Приступа Т., Чайковська М. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 1(12). С. 56-61.
13. Гудзенко О., Кадала В. Тіньова економіка як факторний сегмент загрози рівню економічної безпеки. *Правовий часопис Донбасу*: зб. наук. пр. 2020. № 1(70). С. 54-63.
14. Дадашова П., Кладова М. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку України. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_11_49
15. Маркіна І., Сьомич М. Державні механізми протидії тінізації економіки України як елемент економічної безпеки. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*: зб. наук. пр. 2018. № 3. С. 43-54.
16. Момот Т., Ващенко О., Тесленко Р. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 169-176.

17. Боршук Є., Заверуха М. Концептуальні основи формування національної доктрини детінізації економіки. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 1. С. 203-209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2018_1_25
18. Hodula M. Off the radar: The rise of shadow banking in Europe. *Voxeu*: Website. 16.03.2020. URL: <https://voxeu.org/article/radar-rise-shadow-banking-europe>
19. Apostoae C. M., Bilan I. Macro determinants of shadow banking in Central and Eastern European countries. *Ekonomiska Istraživanja*. 2020. Vol. 33(1). Pp. 1146-1171. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1633943>
20. *Oxfam International*: Website. 2020. URL: <https://www.oxfam.org/en>
21. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
22. Melnyk M., Leshchuk I., Medynska T., Rushchysyn N. Potential of the sector of financial services in view of the socio-economic growth of Ukrainian regions. *Economic Annals-XXI*. 2020. № 185(9-10). Pp. 144-154. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V185-14>
23. Лещук І. Діагностика передумов та рівня тінізації сектору фінансових послуг регіонів України. *Регіональна економіка*. 2020. № 2(96). С. 72-84. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-6>
24. *Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму*. Київ, 2019. 250 с. URL: <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf>
25. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення / уникнення оподаткування в Україні. *Інститут соціально-економічної трансформації*: сайт. 2017. URL: <http://iset-ua.org/images/Doslidjenia/Instrumentarij-uhilyannya-vid-splati-podatktiv-2017.Docx>
26. *Тінізація сектору комерційних послуг: національний та регіональний вимір*: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. Мельник. Львів, 2021. 149 с.
27. Царевський О. *Секторальна оцінка ризиків відмивання коштів / фінансування тероризму*. 2019. 30 с. URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/2019_chern_nbu.pdf
28. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
29. List of CRS MCAA signatories. *OECD*: Website. 2020. URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/international-framework-for-the-crs/mcaa-signatories.pdf>
30. Тутовська С. Закордонні рахунки українців: коли податкова дізнається всю правду? *Офіційно про податки*: сайт. 04.03.2021. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100023157-zakordonni-rakhunki-ukrayintsiv-koli-podatkova-diznayetsya-vsju-pravdu>
31. Августин Р., Демків І. Стимули та інструменти детінізації підприємництва: секторальний аспект. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Серія: Економіка. 2019. Вип. 1(53). С. 36-45. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-36-45>
32. Реєстрація офшорних компаній. *Nexus: financial consulting*: сайт. 31.08.2019. URL: <https://www.nexus.ua/offshornyie-kompanii>
33. Савич О. В., Савич І. В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827>
34. Августин Р. Р. *Теоретико-методологічні засади та прикладні інструменти державної політики системної детінізації економічних відносин в Україні*: монографія. Тернопіль: Крок, 2017. 309 с.
35. Задворних С. С. *Фінансова політика держави у забезпеченні детінізації економіки України*: дис. ... канд. екон. наук. Черкаси, 2015. 176 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_zadvorhyh.pdf
36. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП – або 846 млрд гривень – перебуває в тіні. *Національний банк України*: сайт. 17.02.2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinvoyi-ekonomiki-v-ukrayini-mayje-chvert-vvp-abo-846-mlrd-griven-perebuvaeye-v-tini>
37. *Mastercard Ukraine*: Website. 2020. URL: <https://www.mastercard.com>
38. Коваленко Є. Лише 38% малих та середніх підприємств в Україні приймають безготівкові платежі. *Mastercard Ukraine*: сайт. 31.12.2019. URL: <https://www.mastercard.com/news/europe/uk-ua/rozdil-novini/pres-relezi/uk-ua/2019/sichень/ukrayini-bezgotivkovi-platezi>
39. Payments and Settlement Systems Statistics. Statistical Data Warehouse from the European Central Bank. *European Central Bank*: Website. 2020. URL: <https://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9691546>
40. *Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні*: результати дослідження проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ, 2019. 49 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf?fbclid=IwAR2AlpnGNn8big9d0_v6YEhNBwL69ErT0ToDvMvY5Rq8dJqSvLVndCm5ueM

41. Бондаренко Н. Стратегія фінансової грамотності: версія 1.0. *Національний банк України*: сайт. 2021. URL: https://fininclusion.bank.gov.ua/src/files/Нагалия%20Бондаренко%20Strategy_fingramotnosti_NBU_pr.pdf
42. Береза І. Ризики небанківських фінансових установ в сфері ПБК / ФТ. *Національний банк України*: сайт. 2019. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/1_pr_2019-06-19.pdf?v=4

References

1. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 14 veresnya 2020 roku «Pro Stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrayiny» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»] (2020). Decree of the President of Ukraine, adopted on 2020, Sep 14, 392/2020. *President of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].
2. The Global Risks Report 2016. 11 th ed. (2016). *World Economic Forum*: Website. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report2016>.
3. Vasylytsiv, T., & Hudzovata, O. (2018). Instrumenty detinizatsiyi hroshovo-kredytnoho sektoru v systemi zabezpechennya finansovoyi bezpeky Ukrayiny [Instruments for de-shadowing the monetary sector in the system of financial security of Ukraine]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine]*: Vol. 4 (pp. 95-101). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_4_19 [in Ukrainian].
4. Dyachenko, O. (2018). Masshtaby ta struktura tin'ovoyi ekonomiky v sviti ta prychny yiyi vynyknennya [The scale and structure of the shadow economy in the world and the reasons for its emergence]. In *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine]*: Vol. 2 (pp. 68-75). Retrieved from <http://hdl.handle.net/123456789/2101> [in Ukrainian].
5. Enste D. H. (2018). The shadow economy in industrial countries. *IZA World of Labor*: Website. DOI: <https://doi.org/10.15185/izawol.127.v2>
6. Schneider, F., Raczkowski, K., & Mróz, B. (2015). Shadow economy and tax evasion in the EU. *Journal of Money Laundering Control*, 18(1), 34-51. DOI: <https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2014-0027>
7. Riven' tin'ovoyi ekonomiky v Ukrayini perevyschyv 30% [The level of the shadow economy in Ukraine has exceeded 30%] (2020, Sep 24). *Financial club*: Website. Retrieved from <https://finclub.net/ua/news/riven-tinovoi-ekonomiky-v-ukraini-perevyschyv-30protsent.html> [in Ukrainian].
8. Varnaliy, Z. (2014). Teoretychni zasady detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny [Theoretical principles of de-shadowing of the economy of Ukraine]. *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*, 1, 46-55 [in Ukrainian].
9. Hryshova, I., & Dyachenko, O. (2016). Stratehiya derzhavnoyi polityky v sferi detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny [Strategy of state policy in the field of de-shadowing of the economy of Ukraine]. In *Pravo ta derzhavne upravlinnya [Law and public administration]*: Vol. 4(25) (pp. 212-218). [in Ukrainian].
10. Baranov, S. (2015). Shlyakhy detinizatsiyi ekonomichnykh protsesiv [Ways to de-shadow economic processes]. *Aspekty publichnoho upravlinnya – Aspects of public administration*, 7-8, 56-62. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_7-8_9 [in Ukrainian].
11. Podmazko O. (2014). Formuvannya polityky detinizatsiyi natsional'noyi ekonomiky: pryntsypy, tsili, zavdannya [Formation of the policy of de-shadowing of the national economy: principles, goals, objectives]. In *Ekonomichnyy prostir [Economic space]*: Vol. 87 (pp. 123-132). [in Ukrainian].
12. Prystupa, T., & Chaykovska, M. (2019). Tin'ova ekonomika ta yiyi vplyv na sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok Ukrayiny [Shadow economy and its impact on socio-economic development of Ukraine]. *Pryazovs'ky ekonomichnyy visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, 1(12), 56-61. [in Ukrainian].
13. Hudzenko, O., & Kadala, V. (2020). Tin'ova ekonomika yak faktornyy sehment zahrozy rivnyu ekonomichnoyi bezpeky [Shadow economy as a factor segment of the threat to the level of economic security]. In *Pravovyy chasopys Donbasu [Legal magazine of Donbass]*: Vol. 1(70) (pp. 54-63) [in Ukrainian].
14. Dadashova, P., & Kladova, M. (2016). Vplyv tin'ovoyi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku Ukrayiny [The impact of the shadow economy on the economic security of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_11_49 [in Ukrainian].
15. Markina, I., & Somych, M. (2018). Derzhavni mekhanizmy protydyi tinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny yak element ekonomichnoyi bezpeky [State mechanisms to counteract the shadowing of Ukraine's economy as an element of economic security]. In *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine]*: Vol. 3 (pp. 43-54). [in Ukrainian].
16. Momot, T., Vashchenko, O., & Teslenko, R. (2018). Tin'ova ekonomika yak zahroza ekonomichnyy bezpetsi Ukrayiny [Shadow economy as a threat to economic security of Ukraine]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, 15, 169-176. [in Ukrainian].
17. Borshchuk, Ye., & Zaverukha, M. (2018). Kontseptual'ni osnovy formuvannya natsional'noyi doktryny detinizatsiyi ekonomiky [Conceptual foundations of the national doctrine of de-shadowing of the economy].

- In *Efektynnist' derzhavnoho upravlinnya [Efficiency of public administration]*: Vol. 1 (pp. 203-209). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2018_1_25 [in Ukrainian].
18. Hodula M. (2020, Mar 16). Off the radar: The rise of shadow banking in Europe. *Voxeu*: Website. Retrieved from <https://voxeu.org/article/radar-rise-shadow-banking-europe>
 19. Apostoiaie, C. M., & Bilan, I. (2020). Macro determinants of shadow banking in Central and Eastern European countries. *Ekonomiska Istraživanja – Economic Research*. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1633943>
 20. *Oxfam International*: Website (2020). Retrieved from <https://www.oxfam.org/en>
 21. Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny [On the foundations of national security of Ukraine] (2003). Law of Ukraine, adopted on 2003, Jun 19, 964-IV. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [in Ukrainian].
 22. Melnyk, M., Leshchukh, I., Medynska, T., & Rushchyshyn, N. (2020). Potential of the sector of financial services in view of the socio-economic growth of Ukrainian regions. *Economic Annals-XXI*, 185(9-10), 144-154. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V185-14>
 23. Leshchukh, I. (2020). Diahnostyka peredumov ta rivnya tinizatsiyi sektoru finansovykh posluh rehioniv Ukrayiny [Diagnosis of the preconditions and level of shadowing of the financial services sector of the regions of Ukraine]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 2 (96), 72-84. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-6> [in Ukrainian].
 24. Zvit pro provedennya Natsional'noyi otsinky ryzykiv u sferi zapobihannya ta protydyi lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, ta finansuvannyu teroryzmu [Report on the National Risk Assessment in the Sphere of Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime and Terrorist Financing]. Kyiv. Retrieved from <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf> [in Ukrainian].
 25. Porivnyal'nyy analiz fiskal'noho efektu vid zastosuvannya instrumentiv ukhylennya/unyknennya opodatkovannya v Ukrayini. [Comparative analysis of the fiscal effect of the use of tax evasion/avoidance instruments in Ukraine] (2017). *Institute of Socio-Economic Transformation*: Website. Retrieved from <http://iset-ua.org/images/Doslidjenia/Instrumentariy-uhilyannya-vid-splati-podatktiv-2017.Docx> [in Ukrainian].
 26. Melnyk, M. (Ed.) (2021). *Tinizatsiya sektoru komertsyinykh posluh: natsional'nyy ta rehional'nyy vymir [Shading of the commercial services sector: national and regional dimension]*: Scientific report. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
 27. Tsarevskyy, O. (2019). Sektoral'na otsinka ryzykiv vidmyvannya koshtiv/finansuvannya teroryzmu [Sectoral assessment of money laundering/terrorist financing risks]. Retrieved from https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/2019_chern_nbu.pdf [in Ukrainian].
 28. Pro zapobihannya ta protydyi lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvannyu teroryzmu ta finansuvannyu rozpovsyudzhennya zbroyi masovoho znyshchennya [On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction] (2019). Law of Ukraine, adopted on 2019, Dec 06, 361-IX. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/36120#Text> [in Ukrainian].
 29. List of CRS MCAA signatories (2020). *OECD*: Website. Retrieved from <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/international-framework-for-the-crs/crs-mcaa-signatories.pdf>
 30. Tutovska, S. (2021, Mar 04). Zakordonni rakhunky ukrayintsiv: koly podatкова diznayet'sya vsyu pravdu? [Foreign accounts of Ukrainians: when the tax will know the whole truth?]. *Officially about taxes*: Website. Retrieved from [http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100023157-zakordonni-rakhunki-ukrayintsiv-koli-podatková-diznayet'sya-vsyu-pravdu](http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100023157-zakordonni-rakhunki-ukrayintsiv-koli-podatкова-diznayet'sya-vsyu-pravdu) [in Ukrainian].
 31. Avhustyn, R., & Demkiv, I. (2019). Stymuly ta instrumenty detinizatsiyi pidpryyemnytstva: sektoral'nyy aspekt [Incentives and tools for de-shadowing entrepreneurship: a sectoral aspect]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of KROK University*, 1(53), 36-45. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-36-45> [in Ukrainian].
 32. Registratsiya offshornykh kompaniy [Registration of offshore companies] (2019, Aug 31). *Nexus: financial consulting*: Website. Retrieved from <https://www.nexus.ua/offshornyye-kompanii> [in Russian].
 33. Savych, O., & Savych, I. (2015). Osnovni chynnyky ta shlyakhy protydyi tinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny [The main factors and ways to counteract the shadowing of Ukraine's economy]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827> [in Ukrainian].
 34. Avhustyn, R. (2017). Teoretyko-metodolohichni zasady ta prykladni instrumenty derzhavnoyi polityky systemnoyi detinizatsiyi ekonomichnykh vidnosyn v Ukrayini: monohrafiya [Theoretical and methodological principles and applied tools of state policy of systemic de-shadowing of economic relations in Ukraine]. Ternopil: Krok. [in Ukrainian].
 35. Zadvornyykh, S. S. (2015). Finansova polityka derzhavy u zabezpechenni detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny [Financial policy of the state in ensuring the de-shadowing of the economy of Ukraine]. Ph.D. in Econ. Dissertation. Cherkasy, Ukraine. Retrieved from https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_zadvorhyh.pdf [in Ukrainian].

36. Doslidzhennya tin'ovoyi ekonomiky v Ukraini: mayzhe chvert' VVP – abo 846 mlrd hryven' – perebuvaeye v tini [Study of the shadow economy in Ukraine: almost a quarter of GDP – or 846 billion hryvnia – is in the shadows] (2020, Feb 17). *National Bank of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini-mayje-chvert'-vvp-abo-846-mlrd-griven-perebuvaeye-v-tini> [in Ukrainian].
37. *Mastercard Ukraine*: Website (2020). Retrieved from <https://www.mastercard.com>
38. Kovalenko, Ye. (2019, Dec 31). Lyshe 38% malykh ta serednikh pidpryemstv v Ukraini pryumayut' bezhotivkovi platezhi [Only 38% of small and medium enterprises in Ukraine accept non-cash payments]. *Mastercard Ukraine*: Website. Retrieved from <https://www.mastercard.com/news/europe/uk-ua/розділ-новин/прес-релізи/uk-ua/2019/січень/україні-безготівкові-платежі> [in Ukrainian].
39. Payments and Settlement Systems Statistics. Statistical Data Warehouse from the European Central Bank (2020). *European Central Bank*: Website. Retrieved from <https://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9691546>
40. Finansova hramotnist', finansova inklyuziya ta finansovyy dobrobut v Ukraini: rezul'taty doslidzhennya Proyektu USAID «Transformatsiya finansovoho sektoru» [Financial Literacy, Financial Inclusion, and Financial Welfare in Ukraine: Results of the USAID Financial Sector Transformation Project Study] (2019). Kyiv. Retrieved from http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf?fbclid=IwAR2AlpnGNn8big9d0_v6YEhNBwL69ErT0ToDVmY5Rq8dIJqSVLVndCm5ueM [in Ukrainian].
41. Bondarenko, N. (2021). Stratehiya finansovoyi hramotnosti: versiya 1.0. [Financial literacy strategy: version 1.0]. *National Bank of Ukraine*: Website. Retrieved from https://fininclusion.bank.gov.ua/src/files/Наратія%20Бондаренко%20Strategy_fingramotnosti_NBU_pr.pdf [in Ukrainian].
42. Bereza, I. (2019). Ryzky nebankivs'kykh finansovykh ustanov v sferi PVK/FT [Risks of non-bank financial institutions in the field of APC/FT]. *National Bank of Ukraine*: Website. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/1_pr_2019-06-19.pdf?v=4 [in Ukrainian].

Leshchukh I. V. Tools to de-shadow the activities in the financial services sector.

The article outlines the basics of the spread of shadow activity in the financial services sector. Three types of shadow activities in the financial services sector are characterized: hidden (mostly related to tax evasion – deliberate concealment / understatement of profits from doing business in the financial services domain); informal (its entities are most often employees forced to carry out unregistered activities, hide additional income, in particular, due to the high burden on the payroll, as well as households that transfer certain funds to each other and other material values through informal channels); illegal (de facto related to the illegal conversion of funds by various methods and tools) activities. Threats and risks to the socio-economic development of the state and its financial security due to the shadow activities in the financial services sector are specified. The main forms of shadow activities in the financial services sector (shadow transactions with cash; receiving uncontrolled profits through payment systems and payment cards; legalization (laundering) of proceeds from crime; shadow transactions with securities) and the tools to de-shadow them are substantiated. The paper emphasizes that the principles of de-shadowing the activities in the financial sector should include systemic (key principle), corporate social responsibility in the financial services sector; objectivity, determinism, coherence, transparency. The paper argues that financial monitoring is one of the most important tools for de-shadowing the activities in the financial services market (in particular, in terms of combating illegal activities). The priorities of counteracting the use of offshore jurisdictions for the purposes of tax avoidance by enterprises of the financial services sector, which include the implementation of organizational and informational, budgetary, fiscal, financial, and economic measures, are outlined.

Keywords: shadow economy, shadow activity, de-shadowing, financial services sector, offshore jurisdiction, non-cash payments.

Лещух Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: ira_leschukh@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>).

Leshchukh Iryna Volodymyrivna – Ph.D. (Econ.), Senior Researcher of the Department of spatial development of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Надійшло 19.04.2021 р.